

ONA TILI DARSLARIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING AFZALLIKLARI

Boltaboyeva Dilshoda

Farg‘ona tumani 1-son texnikumi

ona tili fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ona tili ta’limida kompetensiyaviy yondashuvning mohiyati, an’anaviy bilim berishga asoslangan ta’limdan farqli jihatlari hamda amaliy afzalliklari yoritilgan. Davlat ta’lim standartlarida belgilangan tayanch va fanga oid kompetensiyalar, xususan, nutqiy kompetensiya (tinglab tushunish, o‘qish, gapirish, yozish) hamda lingvistik kompetensiyaning mazmuni tahlil qilingan. Kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ona tili darslarining o‘quvchi nutqiy faoliyati, ijodiy va tanqidiy tafakkuri, kommunikativ madaniyati rivojiga ta’siri aniq misollar orqali ko‘rsatib berilgan. Maqolada keltirilgan metodik tavsiyalar umumiy o‘rta ta’lim maktablari va professional ta’lim muassasalarining ona tili fani o‘qituvchilari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: ona tili ta’limi, kompetensiyaviy yondashuv, nutqiy kompetensiya, lingvistik kompetensiya, kommunikativ savodxonlik, davlat ta’lim standarti, matn bilan ishlash, ijodiy tafakkur, interfaol metodlar, nutq madaniyati.

Аннотация. В данной статье рассматриваются сущность компетентностного подхода в обучении родному языку, его отличия от традиционного знаниевого обучения и практические преимущества. Анализируется содержание речевой и лингвистической компетенций, определённых государственными образовательными стандартами, а также влияние компетентностно ориентированных уроков на развитие речевой деятельности, творческого и критического мышления учащихся.

Ключевые слова: обучение родному языку, компетентностный подход, речевая компетенция, лингвистическая компетенция, коммуникативная грамотность, интерактивные методы, культура речи.

Annotation. This article examines the essence of the competency-based approach in mother tongue education, its differences from traditional knowledge-based teaching, and its practical advantages. The content of speech and linguistic competencies defined by state educational standards is analyzed, and the influence of competency-oriented lessons on the development of students' speech activity, creative and critical thinking, and communicative culture is demonstrated with concrete examples.

Key words: mother tongue education, competency-based approach, speech competence, linguistic competence, communicative literacy, state educational standard, working with text, creative thinking, interactive methods, speech culture.

Kirish

Ona tili - millatning ma'naviy qiyofasi, tafakkur va muloqot vositasi, barcha fanlarni o'zlashtirishning poydevoridir. O'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganligi, "Davlat tili to'g'risida"gi Qonun hamda o'zbek tilining nufuzini oshirishga qaratilgan qator davlat hujjatlari ona tili ta'limi sifatini yangi bosqichga ko'tarishni taqozo etmoqda. Zero, maktab va texnikumda ona tili darslarining samaradorligi yoshlarning nutq madaniyati, savodxonligi va umumiy intellektual salohiyatini bevosita belgilaydi.

Biroq uzoq yillar davomida ona tili ta'limi asosan grammatik qoidalarni yodlatish, qoidaga mos misollar topish va imlo mashqlarini bajarishga yo'naltirilib kelindi. Bunday yondashuvning natijasi sifatida ko'plab o'quvchilar qoidani yoddan biladi-yu, ammo o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda ravon, mantiqiy va ta'sirchan ifodalashda qiynaladi. Ya'ni bilim mavjud, lekin uni hayotda qo'llash ko'nikmasi

yetishmaydi. Ana shu ziddiyat ta'limda kompetensiyaviy yondashuvga o'tish zaruratini keltirib chiqardi.

O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari aynan kompetensiyaviy yondashuv asosida ishlab chiqilgan bo'lib, ularda ona tili fani bo'yicha o'quvchilarda nutqiy kompetensiya (tinglab tushunish, o'qish, gapirish, yozish) va lingvistik kompetensiyani shakllantirish asosiy maqsad etib belgilangan. Shuningdek, barcha fanlar uchun umumiy bo'lgan tayanch kompetensiyalar - kommunikativ kompetensiya, axborot bilan ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish, ijtimoiy faollik, milliy va umummadaniy kompetensiya, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardorlik - ona tili darslari orqali ham rivojlantirilishi nazarda tutilgan.

Mazkur maqolaning maqsadi - ona tili darslarida kompetensiyaviy yondashuvni qo'llashning afzalliklarini nazariy va amaliy jihatdan asoslab berish hamda uni samarali tatbiq etishning metodik yo'llarini ko'rsatishdan iborat.

Kompetensiyaviy yondashuvning mohiyati va an'anaviy ta'limdan farqi

Kompetensiya - shaxsning muayyan sohada egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini real hayotiy vaziyatlarda samarali qo'llay olish qobiliyatidir. Kompetensiyaviy yondashuv esa ta'lim natijasini o'zlashtirilgan axborot miqdori bilan emas, balki o'quvchining amaliy faoliyatga tayyorligi bilan o'lchaydigan ta'lim falsafasidir. Ona tili ta'limiga tatbiq etilganda bu - darsning pirovard maqsadi qoidani yodlatish emas, balki o'quvchini to'g'ri, ravon, o'rinli va ta'sirchan so'zlash hamda yozishga o'rgatish demakdir.

An'anaviy va kompetensiyaviy yondashuvlar o'rtasidagi asosiy farqlarni quyidagicha umumlashtirish mumkin:

- an’anaviy darsda asosiy e’tibor til qoidalarini bayon qilishga qaratiladi; kompetensiyaviy darsda esa qoida nutqiy amaliyot uchun vosita sifatida, matn va hayotiy vaziyat ichida o’rgatiladi;
- an’anaviy darsda o’quvchi axborotni qabul qiluvchi passiv obyekt; kompetensiyaviy darsda u fikr bildiruvchi, munozara qiluvchi, matn yaratuvchi faol subyektdir;
- an’anaviy baholash qoidani qanchalik aniq takrorlashga asoslanadi; kompetensiyaviy baholash esa o’quvchining matni tushunishi, fikrini asoslab bayon etishi, ijodiy ishlari va nutqiy faoliyatining sifatiga tayanadi;
- an’anaviy ta’limda mashqlar ko’pincha sun’iy gaplar ustida bajariladi; kompetensiyaviy ta’limda esa real muloqot vaziyatlari - ariza yozish, taklifnoma tuzish, munozarada qatnashish, taqdimot qilish kabi hayotiy topshiriqlar ustuvorlik qiladi.

Nutqiy kompetensiya o’z ichiga to’rt asosiy faoliyat turini oladi: tinglab tushunish (matnning mazmunini, asosiy g’oyasini idrok etish), o’qish (matni ifodali, ongli, tushunib o’qish va tahlil qilish), gapirish (fikrni og’zaki shaklda izchil, asosli bayon etish) va yozish (turli janr va uslubdagi matnlarni savodli yaratish). Lingvistik kompetensiya esa til birliklarini - tovush, so’z, gap va matni bilish, ularning ma’no va vazifalarini anglash hamda nutqda me’yorga mos qo‘llashni anglatadi. Bu ikki kompetensiya bir-birini taqozo etadi: lingvistik bilim nutqiy faoliyat uchun asos bo‘lsa, nutqiy amaliyot lingvistik bilimni mustahkamlaydi.

Kompetensiyaviy yondashuvning amaliy afzalliklari va uni tatbiq etish yo‘llari

Ona tili darslarida kompetensiyaviy yondashuvni izchil qo‘llash quyidagi aniq afzalliklarni beradi:

1. Bilim hayot bilan bog‘lanadi. Qoidalar mavhum holda emas, matn va nutqiy vaziyat ichida o‘rganilgani uchun o‘quvchi “buni nima uchun o‘qiyapman?”

- degan savolga javob topadi. Masalan, uslubiyat mavzusi rasmiy ariza, tabriknoma va publitsistik maqola yozish orqali o'rgatilsa, bilim darhol amaliy qiymat kasb etadi.
2. O'quvchining nutqiy faolligi ortadi. Munozara, bahs, rolli o'yin, "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "Sinkveyn" kabi interfaol metodlar har bir o'quvchini fikr bildirishga undaydi. Natijada darsda o'qituvchi emas, o'quvchi ko'proq gapiradi - bu esa nutq rivojining bosh shartidir.
 3. Tanqidiy va ijodiy tafakkur rivojlanadi. Matn bilan ishlash - uning g'oyasini aniqlash, muallif pozitsiyasiga munosabat bildirish, matnni davom ettirish yoki qayta yaratish kabi topshiriqlar o'quvchini tayyor javobni yodlashdan mustaqil fikrlashga olib o'tadi. Esse, insho va ijodiy matnlar yaratish o'quvchining shaxsiy nuqtai nazarini shakllantiradi.
 4. Baholash adolatli va rag'batlantiruvchi bo'ladi. Kompetensiyaviy baholashda o'quvchining yodlagan qoidasi emas, real nutqiy mahsuloti - og'zaki javobi, yozma ishi, taqdimoti, portfoliosi baholanadi. Bu o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniq ko'rsatib, uni o'z ustida ishlashga yo'naltiradi.
 5. Tayanch kompetensiyalar uyg'un rivojlanadi. Guruhda ishlash ijtimoiy faollik va kommunikativ kompetensiyani, lug'at va manbalar bilan ishlash axborot kompetensiyasini, badiiy matnlar tahlili milliy-madaniy kompetensiyani rivojlantiradi. Shu tariqa ona tili darsi shaxsni har tomonlama kamol toptiruvchi maydonga aylanadi.

Kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotga tatbiq etishda matn asosiy didaktik birlik sifatida olinishi maqsadga muvofiq. Har bir dars maqsadi "o'quvchi nimani biladi" emas, "o'quvchi nima qila oladi" tarzida (masalan: "matnning asosiy g'oyasini aniqlay oladi", "rasmiy uslubda ariza yoza oladi") qo'yilishi lozim. Topshiriqlar oddiy bilishdan tahlil, sintez va ijodga qarab murakkablashtirib boriladi. Shuningdek, darslarda hayotiy vaziyatli topshiriqlar - telefonda madaniy muloqot qilish, yig'ilishda fikr bildirish, e'lon va tabriknoma yozish kabilar

muntazam qo‘llanilishi nutqiy ko‘nikmalarning barqaror malakaga aylanishini ta’minlaydi.

Texnikum sharoitida kompetensiyaviy yondashuvning yana bir muhim jihati - ona tili ta’limini o‘quvchining bo‘lajak kasbi bilan bog‘lashdir. Kasbiy atamalar bilan ishlash, kasbga oid matnlarni tahlil qilish, ish yuritish hujjatlarini (ariza, tushuntirish xati, hisobot, tarjimai hol) savodli rasmiylashtirish ko‘nikmalarini shakllantirish o‘quvchining umumiy nutqiy madaniyati bilan birga kasbiy kommunikativ kompetensiyasini ham rivojlantiradi. Bu esa ona tili fanining professional ta’lim tizimidagi amaliy qimmatini yanada oshiradi.

Xulosa

Olib borilgan tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin. Birinchidan, kompetensiyaviy yondashuv ona tili ta’limining maqsadini tubdan yangilaydi: qoidani yodlagan o‘quvchi emas, balki o‘z fikrini og‘zaki va yozma shaklda to‘g‘ri, ravon va ta’sirchan ifodalay oladigan, matnni tushunib tahlil qila oladigan shaxs ta’lim natijasi hisoblanadi. Bu yondashuv davlat ta’lim standartlari talablariga to‘la mos keladi.

Ikkinchidan, kompetensiyaviy yondashuvning afzalliklari amaliyotda yaqqol namoyon bo‘ladi: bilimning hayot bilan bog‘lanishi o‘quv motivatsiyasini oshiradi; interfaol metodlar nutqiy faollikni kuchaytiradi; matn bilan ishlash tanqidiy va ijodiy tafakkurni rivojlantiradi; faoliyatga asoslangan baholash esa o‘quvchini o‘z ustida ishlashga undaydi.

Uchinchidan, ushbu yondashuvni samarali tatbiq etish uchun matnni darsning asosiy didaktik birligiga aylantirish, dars maqsadlarini faoliyat tilida ifodalash, hayotiy va kasbiy vaziyatli topshiriqlardan muntazam foydalanish hamda baholashni nutqiy mahsulot sifatiga yo‘naltirish zarur. Texnikum sharoitida ona tili ta’limini

o‘quvchining bo‘lajak kasbi bilan bog‘lash fanning amaliy qimmatini yanada oshiradi.

To‘rtinchidan, kompetensiyaviy yondashuvning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan o‘qituvchining kasbiy mahoratiga bog‘liq. Shu bois ona tili o‘qituvchilarining zamonaviy ta‘lim texnologiyalari, interfaol metodlar va kompetensiyaviy baholash bo‘yicha malakasini muntazam oshirib borish, ilg‘or pedagogik tajribalarni ommalashtirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Ona tili darslarida kompetensiyaviy yondashuvning izchil qo‘llanilishi yoshlarning nutq madaniyatini yuksaltirish bilan birga ona tilimizning nufuzi va ravnaqiga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. Toshkent2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limining davlat ta‘lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori. Toshkent2017-yil 6-aprel, 187-son.
3. G‘ulomov A., Ne‘matov H. Ona tili ta‘limi mazmuni. Toshkent“O‘qituvchi”, 1995. - 96 b.
4. Yo‘ldoshev Q., Yo‘ldosheva M. Badiiy tahlil asoslari. Toshkent“Kamalak”, 2016. 464 b.
5. Hakimova M. Ona tili o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. Toshkent“Fan va texnologiya”, 2012. 240 b.
6. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. Toshkent“Sano-standart”, 2015. 120 b.
7. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Toshkent“Fan”, 2006. 261 b.

8. Mahmudov N. O'qituvchi nutqi madaniyati. Toshkent "Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi" nashriyoti, 2007. 188 b.
9. Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. Москва, 2003. №5. С. 34–42.
10. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. - Москва, 2003. - №2. С. 58–64.
11. Hymes D. On Communicative Competence // Sociolinguistics. Selected Readings. - Harmondsworth: Penguin, 1972. P. 269–293.
12. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X. va boshq. Ona tili o'qitish metodikasi. Darslik. Toshkent "Noshir", 2009. - 352 b.